

Emre Aracı

Oxford, Osman Hamdi Bey ve Nazlı'nın konseri

Yazarımız geçtiğimiz Mayıs ayında İstanbul'da gezdiğinde hayli etkilendiği "Nazlı'nın Defteri" adlı sergiden yola çıkarak, yakın tarihimizin en önemli münevverlerinin başında gelen ressam ve arkeolog Osman Hamdi Bey ve aynı zamanda müzisyen olan küçük kızı Nazlı'nın yaşamı üzerine eğiliyor. Oxford Üniversitesi'nden fahri doktora alan Osman Hamdi'nin Eskihisar'daki köşkü, küçük Nazlı'nın İstanbul'da verdiği konserin dönemin basınında "bulunamayan" haber kupürü ve daha nice izlenim ve tesadüf...

Yüz küsur basamağı tırmandıktan sonra Sheldonian Tiyatrosu'nun tepesindeki, çatısı yeşile dönmüş bakır kaplı küçük kubbeden Oxford'a bakıyorum bir öğlen; Matthew Arnold'un *Thyrsis* şiirinde "dreaming spires", rüya dolu kuleler ve kubbeler şehri olarak tanımladığı sarı kireç taşından inşa edilmiş bu ortaçağ kolejler konfederasyonu Ralph Vaughan Williams'ın *An Oxford Elegy*'sindeki ağır lirik pasajlar gibi şiirle müziğin iç içe geçtiği, Thames Irmağı'nın dağılan kolları havasında önümüzde yükselirken, St. Paul Katedrali'nin mimarı Sir Christopher Wren'in, zamanının gotik mimari anlayışından farklı olarak, klasik üslupta 17. yüzyılın ikinci yarısında tasarladığı bu mezuniyet salonunun çatısında bana "yeni" sıfatını sevdiren, 1379'da kurulmuş olan, bir gece yatıya kaldığım, New College'ın kulesine doğru başımı çeviriyorum. Keşke her "yeni" bu kadar güzel olsa. Nitekim az öncesinde Oxford'un ve Avrupa'nın en eski konser salonu olarak kabul edilen Holywell Music Room'da Candan ve Osman Osmanoğlu'nun davetlisi olarak bir Pazar sabahı konserinde Cavaleri Dörtlüsü'nden dinlemiş olduğum Thomas Adès'in *Arcadiana*'sı, Evelyn Waugh'nun *Brideshead Revisited* romanında kelimelerle çizdiği, ya da Poussin'in tablolarında betimlediği "Arcadia"dan bana göre estetik anlamda çok uzakta. Gerçek "Arcadia" Sheldonian Tiyatrosu'ndaki kubbeden baktığınızda karşınıza çıkan manzarada saklı; Charles Ryder ve Lord Sebastian Flyte'ın sokaklarını yürüdüğü, Hertford College'ın Venedik'teki Rialto, ya da Sospiri köprülerine göz kırptığı, 500 senedir 1 Mayıs sabahları saat 6'da Magdalen College korosunun Magdalen Kulesi'nden söylediği Eucharisticus ilahisinin binalarına aksettiği o manzarada.

Sheldonian Tiyatrosu, Oxford

"Hiç şüphe yok ki, İngiltere'nin tarihi eğitim kurumları son derece şiirsel bir manzaraya sahiptir. Oxford'un çan kuleleri, Cambridge'in sivri çatılarla bezeli panoraması, Eton ve Winchester'ın korulukları ve dalgın düşünceli revaklı avluları, dindar kurucularının onları inşa etmeyi uygun gördüğü rutubetli ırmak vadilerinin üzerinden yükselen ve geçmek bilmeyen nemli sisin sürekliliği içerisinde daha da ruhani bir havaya bürünerek ziyaretçi üzerinde karşı konulamaz şekilde yüce bir romantik rüya alemi hissiyatı uyandırır" diye yazar, kendisi de Oxford'da İngiliz Edebiyatı profesörlüğü yapmış olan Lord David Cecil, şair Thomas Gray'in hayatını anlattığı *Two Quiet Lives* adlı kitabının girişinde. Bizler de Exeter College'in şapelinden çıkıp, terk edilmiş yemek salonundan geçerek, "master"ların yemyeşil bahçesinden yü-

Osman Hamdi Bey Oxford fahri doktora cübbesiyle

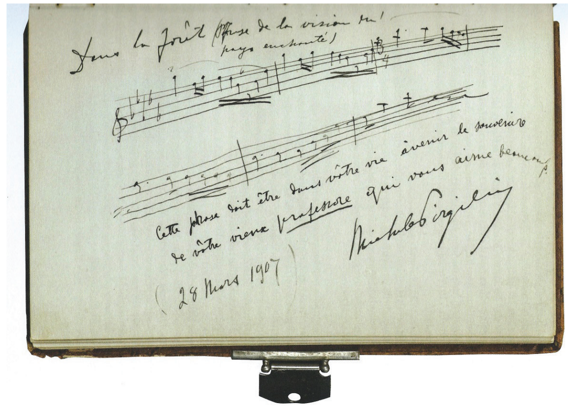
UNIVERSITY INTELLIGENCE.

OXFORD, Oct. 7.
Osman Hamdy Bey.

In a Convocation held this morning the honorary degree of D.C.L. was conferred upon his Excellency Osman Hamdy Bey, Director-General of the Imperial Ottoman Museum of Antiquities, Constantinople.

His Excellency was presented to the Vice-Chancellor for the degree by Dr. Holdsworth, Fellow of St. John's, acting for the Regius Professor of Civil Law, in a Latin speech, in which he said were he to attempt to praise him adequately he should have to give in detail the various parts he had played in his own country as architect, painter, commissioner in bankruptcy, magistrate, antiquary. But it would suffice to single out that which was and ever would be approved by men of learning—the knowledge and skill which for the past 30 years he had brought to bear upon the investigation, preservation, and exploitation of ancient monuments throughout the whole Ottoman Empire.

Osman Hamdi Bey'in Oxford'dan fahri doktora aldığına dair 8 Ekim 1909 tarihli The Times gazetesinde çıkan haber

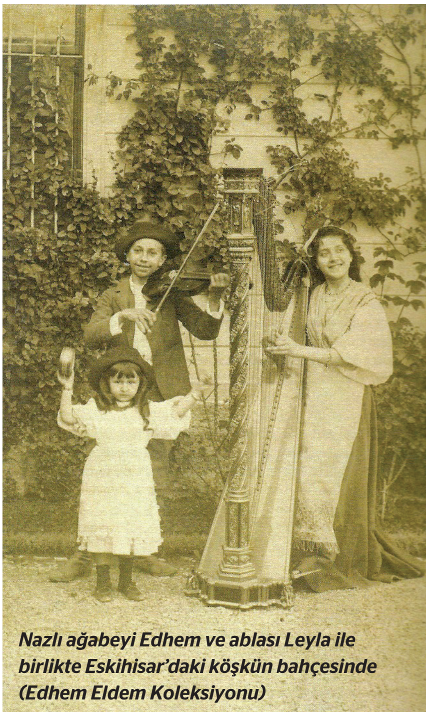

Michele Virgilio'nun Nazlı'nın defterine kaydettiği "Dans la forêt" bestesinden pasaj (Edhem Eldem Koleksiyonu)

rüyüp Bodleian Kütüphanesi'nin Radcliffe Camera'sına doğru bakarken bu havayı soluyorduk.

Bu havayı Sheldonian'da Oxford'dan fahri doktorasını alan ve 1791'deki merasimde tarihe "Oxford" olarak geçecek olan 92. Senfoni'sini idare eden Haydn da solumuştu. Ancak ben ilk defa çeyrek asır önce Cem Mansur'un Oxford Şehir Orkestrası'nı idare ettiği bir konserini dinlemek üzere geldiğim, tavan panelleri Kral II. Charles'ın saray ressamı Robert Streater'ın fırçasından çıkan ve cehaletin, sanat ve ilmin üzerine inen gerçek tarafından üniversiteden kovuluşu hikâyesinin alegorik olarak betimlendiği Sheldonian Tiyatrosu'nda hem sanata, hem de ilme aynı derecede hâkim olan ve 8 Ekim 1909 tarihli *The Times* gazetesinin de duyurduğu gibi bir gün önce Oxford Üniversitesi'nden fahri doktor (D. C. L.) unvanını alan İstanbullu bir ressam ve arkeoloğu, Osman Hamdi Bey'i düşünüyordum.

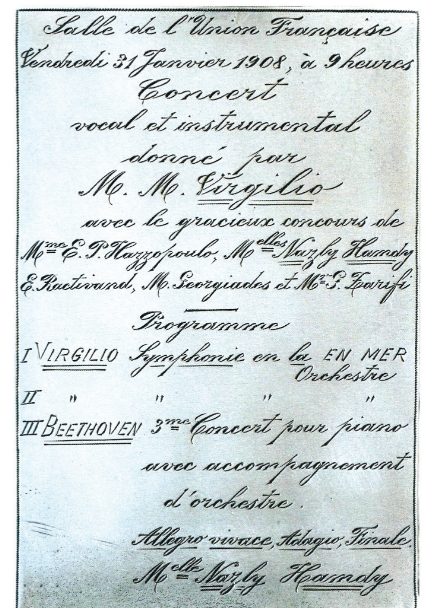
Oxford'da aklıma Osman Hamdi Bey'in gelmesi tesadüf değildi şüphesiz; Mayıs ayında İstanbul'da gezdiğim "Nazlı'nın Defteri" sergisinden çok etkilenmiş, hatta bunun üzerine Eskihisar'daki yazlık köşkünü ve mezarını ziyaret etme olanağı bulmuş ve bu tecrübeden de bir hayli aydınlandığımı hissetmiştim. Osman Hamdi Bey'in küçük kızı Nazlı'nın 1907-1909 yılları arasında tuttuğu ve daha çok babasının dostlarına imzalattığı hatıra defterindeki kısa ve bazıları kriptik olan 33 yazı ve ithaftan yola çıkarak Edhem Eldem'in, çoğunun kimliklerini deşifre ederek, Osman Hamdi Bey'in çevresinde bulunmuş bu kişilerin hayatlarından kesitleri orijinal belgelerle birlikte yeniden canlandırdığı sergi, küçük bir objeden ulaşılan hiç beklenmedik bağlantıların izlerinin merakla sürülmesi açısından beni çok heyecanlandırmıştı. Zira, sergiye ek olarak hazırladığı kapsamlı kitabının önsözünde Nazlı'nın anı defteri için *"sayfaların yüzeyinin altında, anında kavranamayan ve kimliklerden, hayat hikâyelerinden ve bağlantılardan oluşan karmaşık bir ağ yatmaktadır"* diyen Eldem, bilhassa içeriğindeki bu gizem hususuna dikkat çekmişti.

Nazlı ağabeyi Edhem ve ablası Leyla ile birlikte Eskihisar'daki köşkün bahçesinde (Edhem Eldem Koleksiyonu)

Nazlı Hamdi 4 Eylül 1893 tarihinde Osman Hamdi Bey ile Naile adını alan Fransız asıllı ikinci karısı Marie'nin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Eldem'in de aktardığına göre, Eskihisar'daki fotoğraflarına bakılırsa, mutlu ve tasasız bir çocukluk geçirmişti. Hatta bu fotoğraflardan bir tanesi onu Eskihisar'daki köşkün bahçesinde küçük bir çocukken keman çalan ağabeyi Edhem ve arp çalan ablası Leyla ile birlikte göstermekteydi. Avrupai müzik kültürü o dönemde pek çok Osmanlı burjuva ailesinde olduğu gibi Osman Hamdi Bey'in evinde de önemli bir yere sahipti. Nazlı da doğal olarak böyle bir müzik kültürü içerisinde büyümüştü; zira Maurice de Sorgues takma adıyla yazan gazeteci Marius André 15 yaşındaki Nazlı'yı 1908 Ağustos'unda evlerine yapmış olduğu bir ziyaretten sonra şöyle tanımlamıştı: *"Bu öğleden sonra [Hamdi Bey'i] evinde, Renan'ın bir cildini tekrar okurken bulma şansına sahip oldum; bir de Madame Hamdi ile babasının karakterine sahip olan ve büyük bir sanatçı gibi Chopin ve Beethoven yorumlayan zarif Nazlı'yı da görebildim"* (Edhem Eldem, *Nazlı'nın Defteri*, Homer Kitabevi, 2014, s. 38).

Ne mutlu ki, Chopin ve Beethoven'ı bu kadar iyi yorumlayabilen Nazlı'ya bir süre piyano dersleri vermiş olduğu anlaşılan hocası Michele Virgilio'nun varlığı, öğrencisinin anı defterine müzikal bir alıntıyla birlikte kaydetmiş olduğu kısa bir ithaf ve imzası sayesinde, Eldem'in hazırlamış olduğu sergide ancak bir asır sonra gün ışığına çıkabilmiş oluyor. Muhtemelen kendi bestesi olan ve "Dans la forêt" (Orman'ın içinde) adını taşıyan eserinden "sihirli ülke hayalinden cümle" olarak tanımlanan altı mezürlük pasajın altına Virgilio *"bu cümle gelecekteki hayatınızda sizi çok seven yaşlı profesörünüzün hatırası olmalıdır"* notunu düşmüş. Gerçekten de o deftere düşülen bu not sayesinde Virgilio'nun hatırası bugün belki de İstanbul'da yeniden bir asır sonra şuurlarımıza geri dönüyor. Zira Michele Virgilio hakkında Eldem'in 1909 tarihli *Annuaire orientale*'da tespit ettiği üzere, Asmalı Mescid Sokağı numara 45'te bulunan Azaryan Apartmanı'nın 10 numaralı dairesinde piyano dersi veren

Salle de l'Union Française
Vendredi 31 Janvier 1908, à 9 heures
Concert
vocal et instrumental
donné par
M. M. Virgilio
avec le gracieux concours de
Mme E. P. Hazzopoulo, Melle Nazly Hamdy
E. Ractivand, M. Georgiades et Mlle F. Zarifi
Programme
I VIRGILIO Symphonie en la EN MER Orchestre
II " " " "
III BEETHOVEN 3me Concert pour piano avec accompagnement d'orchestre.
Allegro vivace, Adagio, Finale.
Melle Nazly Hamdy

Union Française'de 31 Ocak 1908'de verilen konserin gümüş tablete yazılı programı (Faruk ve Zerrin Sarç Koleksiyonu)

Tablettes mondaines

JANVIER.

Ce soir. — Bal de la Société Internationale pour la Protection de l'Enfance. — Péra Palace.

Samedi, 25. — Bal paré et masqué des Sociétés de bienfaisance Germano-Israélites réunies. — Teutonia.

» » Soirée dansante donnée par le comité de la Società Operaja Italiana.

Dimanche, 26. — 2me concert du Cercle Musical. — Union Française.

» » Soirée dansante au Syllogue grec Hermès.

Vendredi, 31. — Concert de M. M. Virgilio. — Union Française.

Le Moniteur Oriental'de Michele Virgilio'nun konserinin haberi - - 23 Ocak 1908

bir müzik hocası olarak yaşadığının dışında elimizde bir bilgi yok.

Bu bilgi kıtlığına rağmen, sergide karşıma öyle bir obje çıktı ki, beni gerçekten de son derece hayrete düşürdü. Muhtemelen Michele Virgilio tarafından öğrencisine anı niteliğinde hediye edilmek üzere gümüş bir levhaya kazıtılan, 31 Ocak 1908 tarihinde Beyoğlu'ndaki Union Française salonunda verilen bir konserin programı, henüz 15 yaşını doldurmamış olan "Nazly Hamdy"nin orkestra eşliğinde solist olarak Beethoven'ın 3. Piyano Konçertosu'nu çalmış olduğunu gösteriyordu. Nazlı Hamdi'nin kızı Cenan Sarç'tan oğlu ve gelini Faruk ve Zerrin Sarç'a intikâl ederek bugün koleksiyonlarında bulunan bu anı plaketi, Osman Hamdi Bey'in evindeki müzik kültürünün seviyesinin anlaşılması bakımından gerçekten önemli bir belge niteliğinde şüphesiz. Eldem'in detaylıca aktardığı şekliyle, konserde Nazlı'nın yanı sıra Beyoğlu'nun ileri gelen ailelerine mensup diğer başka kişiler de yer almışlardı; bunlar Peter Hazzopoulo'nun karısı, Georges Zarifi, manifaturacı Manuel Ractivand'ın kızı ve Mademoiselle M. Georgiades idi.

Konser hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla, 1908 kışının yabancı dil gazetelerini taradığım zaman ne yazık ki 31 Ocak 1908 gününe ait nüshanın arşivde eksik olduğunu tespit ettim; önceki sayılarda da gözüme bu konsere dair sadece Michele'nin adının verildiği haber duyuruları çarptı. *Le Moniteur Oriental*'da Nazlı'nın solist olduğu bu konser hakkında maalesef hiçbir ipucu bulamadım; üstelik konserde Michele'nin La Majör bir senfonisinden bölümler de seslendirilmiş olduğu anlaşılıyordu. Ancak bu kısa araştırmayı yaparken 1908 İstanbul'unda hiç beklenmedik bir senfoninin seslendirildiğine tanık oldum; hem de adını "Société Musicale de Constantinople", yani İstanbul Musıki Cemiyeti olarak ilân eden bir derneğin düzenlemiş olduğu bir dizi konserin üçüncüsünde. 10 Şubat Pazartesi günü verileceği duyurulan bu konserde, İstanbul, Tchaikovsky'nin 6. "Pathétique" Senfonisi'ni dinleyecekti. Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet'in ilânına aylar kalmış bir süreçte İstanbul'un unutulup gitmiş konser hayatında Nazlı Hamdi Beethoven'ın 3. Piyano Konçertosu'nu çalıyor, Tchaikovsky'nin "Pathétique" Senfonisi dinleyicilerle buluşuyordu.

Eskihisar'daki köşkün etrafında yürürken o gün ailecek birlikte gittiğimiz Akın Yazgaç, Osman Hamdi Bey'in bahçesindeki asırlık çınar ağaçlarından dolayı olacak ki, bana Handel'in *Serse* operasından *Ombra mai fu* aryasını hatırlattı. Fotoğrafların gösterdiği gibi arp, keman ve piyano seslerinin hiç eksik olmadığı, Orman'ın içindeki "sihirli ülke hayalinden" bir cümlenin bu müziksever ailenin küçük kızının anı defterine hocası tarafından nakşedildiği, değişen dokuya rağmen, dimdik duran asırlık ağaçlarının altında o kayıp geçmişin Osman Hamdi Bey'in bahçesinde hâlâ yaşadığını hissetmemiz için şüphesiz bu arya çok uygun bir seçimdi. Sheldonian'ın kubbesinde de *Ombra mai fu* bir ara kulağıma çalındı; zira Haendel de bu tiyatroyu ziyaret edenler arasındaydı ve hatta 10 Temmuz 1733 tarihinde *Athalia* oratoryosunun dünya prömiyeri, kendisinin org başından idaresinde burada gerçekleşmişti; ancak Haydn'ın aksine Handel, Oxford tarafından kendisine teklif edilen fahri doktora unvanını, masraftan kaçınmak için geri çevirmişti.

SOCIÉTÉ MUSICALE DE CONSTANTINOPLE.

Le 3me concert de la Société Musicale de Constantinople aura lieu le lundi 10 février. Voici le programme :

Symphonie pathétique N° 6	Tschaïkowsky
Morceau pour violon par M. Stano	Max Bruch
Rédemption (1re audition)	Cézar Franck
Les Erinnyes	Massenet

Répétition générale le dimanche 9 février à 10 heures du matin.

Tchaikovsky'nin Pathétique Senfonisi'nin İstanbul'da çalınacağı konserin ilânı (Le Moniteur Oriental - 3 Şubat 1908

Yazımı Nazlı'nın defterinde fark ettiğim bir başka Oxford bağlantısıyla noktalamak isterim. Zira Oxford'da okumuş ünlü İngiliz arkeolog Gertrude Bell de deftere not düşenler arasındaydı ve büyük Arap şairi Mütenebbi'nin bir kasidesinden yapmış olduğu bir alıntıyı Osman Hamdi'nin kızına nasihat olarak yazmayı tercih etmişti: *"The most exalted seat in the World is the saddle of a swift horse & the best companion for all time is a book"* (Dünyadaki en yüce yer, rahvan bir atın eyeridir ve her zaman için en iyi dost bir kitaptır). Dostlarımın yüklü olduğu çantamı sırtıma alıp Oxford tren istasyonunda, sinyalizasyon hatasından ötürü karışan tren saatleri arasında gelen beklenmedik trene binince, biletçiye trenin nereden gelmekte olduğunu sordum. *"Worcester"* dedi; *"Worcester-Paddington treni"* - 1905'te Elgar'ın evinden ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıkarken bindiği trendi bu. Oxford'un "öküz geçidi" anlamına gelen adına gönderme yapan şehir armasını sokaklarda sıklıkla görürken, İngiliz bestecinin İstanbul ziyaretinde aynı anlama gelen "Bosporos", yani Boğaziçi'ne "Oxford" dediğini bir kere daha anımsadım ve Oxfordshire'daki Boğaziçi'nden ayrıldım...

Nazlı'nın Sébah et Joailler Stüdyosu'nda çekilen fotoğrafı - yakl. 1905 (Edhem Eldem Koleksiyonu)

Oxford ve şehrin arması (Emre Aracı Koleksiyonu)